

תוכן עניינים

מבוא.....2

פרק 1 : סקירת ספרות

1. יסודות הצילום וצילומי הנוף.....4
- א. תולדות הצילום והנוף בעולם.....4
- ב. צילומי הנוף בארץ ומשמעותם.....6
- ג. משמעות בצילום.....7
2. התיאוריות של מיטשל ופוקו.....8
- א. התיאוריה של פוקו.....8
- ב. התיאוריה של מיטשל.....9
- ג. מיזוג התיאוריות וההיבט הפוליטי.....11

פרק 2 : מתודולוגיה

- א. אוכלוסיית היעד והרציונל.....13
- ב. תכנית הלימודים לפי תחומי דעת.....13
- ג. אפיון ניתוח ביקורתי של הצילום.....15

פרק 3 : הוראת הצילום וקריאת טקסט חזותי

- א. חינוך לאוריינות ותרבות חזותית.....17
- ב. הצילום ככלי חינוכי.....19
- ג. הטקסט החזותי ומסריו.....22

פרק 4 : צלמים ישראלים ותפיסת הנוף

- א. אלכס ליבק.....25
- ב. נועה בן שלום.....26
- ג. יוסף כהן.....27
- ד. גלעד אופיר.....28

פרק 5 : סיכום ומסקנות.....30

נספחים.....32

מבוא

"באחד הימים, לפני זמן רב, נתקלתי בתצלום של ז'רום, אחיו הצעיר של נפוליאון שצולם בשנת 1852. אותה שעה עלה בדעתי, בתימהון שלא פחת מאז: 'הנה אני מסתכל בעיניים שהסתכלו בנפוליאון'. לפעמים אני מדבר על התימהון הזה, אבל מאחר שכנראה איש לא חילקו עמי ואפילו לא הבינו (החיים מורכבים מאותן זוטות של בדידות), הדבר נשתכח ממני [...]. נתקפתי תשוקה 'אונטולוגית': ביקשתי ללמוד, ויהי מה, מהו הצילום 'כשהוא לעצמו' ומהי התכונה המהותית המייחדת אותו במכלול הדימויים שלנו".¹ כך פתח רולאן בארת את ספרו על הצילום אשר הפך לדפוס המפורסם ביותר בשיח על הצילום.

בעידן של היום, המצלמה שינתה באופן משמעותי את חיי האדם, את תפיסותיו ואת הגדרת זהותו. שינוי זה מגיע קודם כל בהרחבה גדולה מאוד של שדה הראייה האנושי. הצילום מאפשר לאדם ללמוד על התקופה ועל אופן התנהלות החיים של אנשים שחיו הרבה לפני זמננו, כמו גם לחוות אירועים שלא ניתן לראותם או להגיע אליהם פיזית. בזכות הצילום ניתן להעלות לתודעה תהליכים המתרחשים הרבה מעבר לשדה הראייה המוגבל של האדם. הצילום בעצם מצמצם את המרחק בין בני האדם ותורם לכפר הגלובלי. נוסף על כך, המצלמה מאפשרת לחשוף את המעשים אשר נעשים בסתר כלומר לפרסם תופעות מוסתרות ולהעלות אותן על סדר היום הציבורי, לעורר את סערת הרגשות של כל אלה שלא ידעו על קיומם ולהביא לשינוי. המצלמה אפשרה בעצם לכל אחד להביע את זווית הראיה שלו ולהציג את דעתו. הצילום פיתח את ההיבט הפוליטי בעניין והביא לכך שהאדם החל להבין את תצלומי הנוף על פי יחסי הכוחות שהוא מאפיין באופן מוסתר.

בעבודה זו אבקש להתעמק על הפן הזה של פיתוח ההיבט הפוליטי בתצלומים והוראתו בבתי הספר. ארצה לאבחן לעומק את האופן שבו בני האדם בכלל, ותלמידים בפרט, לומדים "לקרוא" טקסט חזותי כלומר תצלום של נוף מסוים ולהבין את המסר שאותו צלם ניסה להעביר דרך התצלום. אתייחס לדרך שבה צלמים ישראלים בחרו לבטא את אמונתם דרך הצילומים ואת זוויות המבט שבחרו להשתמש. אבדוק את משמעות השימוש בצילום ככלי חינוכי וכיצד הוא תורם להוראה. אתבסס על סקירה מקיפה בתולדות הצילום לאורך השנים ובהוראת הצילום בבתי הספר התיכוניים. אמנה ואנתח כאן את הכלים לקריאת טקסט חזותי מיד לאחר שאגדיר באופן ברור ומעמיק את המונחים "תרבות חזותית" וכן "אוריינות חזותית". כמו כן, ארצה לבצע ניתוח משווה של סגנונות הצילום כמחאה וכביטוי הדעה על בסיס תיאוריית הנוף הקדוש של מיטשל ותיאוריית יחסי הכוח של מישל פוקו.

נושא המחקר שלי בעבודה הסמינריונית הזו הוא **המשמעות הפוליטית של קריאת צילומי נוף בישראל שיכולה לקרוא את המציאות כמבנה של יחסי הכוחות בה**.

המתודולוגיה שבה אשתמש לחקירת נושא המחקר היא מעקב אחר כיתה של תלמידי מגמת צילום שמגיעים מכיתות רגילות וגם מכיתות של חינוך מיוחד. ביקשתי להכין תכנית לימודים מיוחדת אשר תהיה מותאמת לכל אוכלוסיית היעד שלי במטרה לעורר את המודעות החברתית שלהם ולחזק את תחושת הביטחון העצמי שלהם באמצעות המצלמה. אופן המחקר שלי הוא קיום ראיונות אישיים עם התלמידים ומעקב אחר מצבם האישי והחברתי במהלך פעילות צילומית, אשר תמקד את תשומת ליבם לעיון עמוק בתצלומים וחשיפת המשמעויות הסמויות.

¹ צוטט אצל אריאלה אזולאי, *האמנה האזרחית של הצילום* (תל אביב: רסלינג, 2006), עמ' 299.

פרק 1: סקירת ספרות

1. יסודות הצילום וצילומי הנוף

הצילום על פי שמו הלועזי הינו "רישום באור" (photo-graphy) כלומר תיאור של מה שמתרחש כאשר תריס המצלמה נפתח והקרניים המוחזרות מן הניצב לפני המצלמה, חודרות מבעד לעדשה ונרשמות על מצע כלשהו. התצלומים אשר מופקים במסגרת הצילום קובעים את גבולות הדיון בו ומאפשרים לשמר את היחס הסיבתי שבין פעולת הצילום לתצלום. ניתן לומר כי מאז החל הצילום להתפשט בעולם הוא נתפס כטכנולוגיה מובחנת בעלת תכלית ברורה – ייצור דימויים – והוא נבחן כטכנולוגיה שפעולתה תחומה והיא כפופה למחווות התפעול של משתמשיה.² מעבר לכך, הצילום הוא בעצם מכשיר של כוח שאינו ניתן לצמצום לאף אחד מן היסודות המהווים אותו – מצלמה, צלם, מצולם או צופה.³

א. תולדות הצילום והנוף בעולם

ימיו הראשונים של הצילום ניתן לאפיין עוד בתקופת הרנסנס כאשר הציירים חיפשו פתרון לבעיות של פרספקטיבה וכך הומצא החדר האפל (camera obscura) בסיועו של לאונרדו דה-וינצ'י – הכנסת אור לחדר חשוך תפיק תמונה בצד האחר של הקיר במהופך. את החדר הזה הפכו במרוצת השנים לקופסת עץ עם דופן אחת מזכוכית עליה הניחו נייר לציור. בשנת 1826 הצליח איש העסקים הצרפתי נייפס (Nicephore Niepce) לקבע תמונה על הנייר וליצור את הצילום הראשון. המצלמה הזו שוכללה על ידי דאגר (Louis Daguerre) ונמכרה לראשונה לממשלת צרפת.⁴ דאגר המציא את הדאגרוטיפי שזהו תהליך שבו התמונות עוברות כיסוי יוד על גבי צלחות כסף בתוך המצלמה, אשר באור המתאים יכולות לאבחן תמונה אפורה חיוורת שלא תיעלם. הדאגרוטיפ נועד לתאר בצורה האידיאלית ביותר את המישור של הנראה ובאיכות הגבוהה ביותר ממה שהומצאה עד כה.⁵

בשנת 1844 יצא לאור ספרו של אחד ממציאי טכנולוגיית הצילום, הנרי פוקס טלבוט (William Henry Fox Talbot), "העיפרון של הטבע", אשר הפנה את תשומת ליבם של הקוראים לסוגיית הסוכנות המייחדת את הצילום מצורות קודמות של ייצור דימויים. תיאורו של טלבוט הסיט את הדגש מהמחזיקים באמצעי הייצור והצביע על הפוטנציאל הטמון בטכנולוגיה החדשה ועל יכולתה לחרוג מהצורה המוכרת של ייצור דימויים בעלי מחבר יחידאי.⁶ בשנת 1851, הייתה תרומה גדולה מאוד לתורת הצילום של הפסל פרדריק ארצ'ר (Frederick Scott Archer) אשר פיתח את תהליך הקולודיון למטרות צילום. מנקודה זו בעצם החלו בצילומי נוף רחבים בכל אמריקה תוך שימוש בצלחות הרטובות שאפשרו תצלומים חדים על גבי הדפסים ממוסגרים גדולים. בשנות ה-80 תהליך הצילום שוכלל עוד יותר כאשר נעשה שימוש בצלחות גילטין יבשות וכך הצילום התפשט גם לחלקים רחבים בשאר המקומות בעולם. תהליך זה הביא להעתקת הצילום מהפילם לדף. ניתן לומר כי באותן שנים הצילום הפך לנגיש יותר. באותה תקופה הצילום התחיל גם לקבל גווני צבע באמצעות

² אריאלה אזולאי, דמיון אזרחי: אונטולוגיה פוליטית של הצילום (תל אביב: רסלינג, 2010): עמ' 17-20.

³ אזולאי, 2006: עמ' 95.

⁴ Mark Osterman & Grant B. Romer, "The technical evolution of photography in the 19th century", in Michael R. Peres (ed.) *The Focal Encyclopedia of Photography* (Oxford: Elsevier, 2007): p. 28.

⁵ Benjamin Walter, "Little history of photography", *Selected Writings* 2 (1931): pp. 507-510.

⁶ אזולאי, 2010: עמ' 17.